

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Dr. Kiss János

Munkaérték preferenciák strukturális változásai a professzionizáció mértékének és a képzés tartalmi változásainak tükrében

DE Bölcsészettudományi Kar
2008.

Az értekezés célkitűzései

Az értekezés egy Magyarországon még nagyon fiatal szakma leendő művelőinek a képzéssel, a pályával és a szakmával kapcsolatos vélekedésének alakulását mutatja be a kezdetektől, a legutóbbi időkig. A társadalmi beágyazottság érzékeltetése érdekében a szociális munkás képzés hazai megkezdését indokoló és lehetővé tevő társadalmi körülmények, valamint az elinduló képzések gyökereinek és körülményeinek vázlatos bemutatásával élünk. Mivel ennek a humán segítő foglalkozásnak értékhangsúlyos tevékenységet tulajdonítunk, ezért a könnyebb megértés érdekében vázlatos áttekintést adunk az érték fogalmi megragadásának és empirikus kutatásának fontosabb pszichológiai, szociológiai és filozófiai megközelítéseiből. A fentebb vázolt témák bemutatásával, a témánkkal kapcsolatos teoretikus jellegű ismeretek bővítését céloztuk meg.

A disszertáció fontos alapgondolata, hogy a munkavégzést és a pályára kerülést, sőt annak képzését nem diszkrét eseményekként, vagy azok egymás utáni sorozataként fogja fel, hanem egyfajta koherens fejlődési folyamatként. Ennek a szemléletnek a kialakításában D. E. Super elmélete és az elmélet alapján kimunkált módszere volt segítségünkre. Ezek összefoglaló bemutatásával a konceptuális keretek jobb megértésének lehetővé tétele volt a célunk.

A disszertációban ismertetett kutatásoknak alapvetően az volt céljuk, hogy megállapítsuk a szociális munkás szakmát választó hallgatók, milyen motivációkkal érkeznek a képzésbe. Új foglalkozás lévén milyen elképzelésekkel rendelkeznek jövőbeli pályájukat illetően. Részben ezekből következően, annak meghatározása, hogy mit gondolnak képzési súlypontoknak és kritériumoknak. Mindezt a képzés hatékonyabb struktúrájának kialakítása, a képzési tartalmak relevánsabb meghatározása, illetve a bekövetkező változások rugalmasabb követése érdekében vizsgáltuk. A meghatározott trendeknek, a külföldi mintákon nyert hasonló adatokkal való összevetése révén a kulturális különbségek megragadása is lehetővé vált. A követéssel vizsgálatok eredményeinek összevetése egymással és más vizsgálatok eredményeivel, lehetővé teszi annak megállapítását, hogy milyen állandóságok és változások ragadhatók meg a szociális munkás hallgatók munkával kapcsolatos értékpreferenciáit illetően.

Az alkalmazott módszerek vázolósa

A kutatómunka során három kérdőívet használtunk. Két saját fejlesztésűt és egy standard kérdőívet. Mindkét saját kérdőívet elővizsgálatnak vetettük alá és kipróbáltuk.

A standard kérdőív:

Mindhárom fázisában a kutatómunkának a Super- féle munkaérték kérdőívnek a Csepeli – Somlai - féle adaptációját használtuk. (Csepeli és Somlai 1978.) A kérdőívet részletesen bemutatjuk a dolgozatban, a hozzátartozó elméleti kerettel együtt. Itt most csak vázlatosan ismertetjük. A kérdőív 45 itemet tartalmaz. Ezek a választott munkával kapcsolatos értékekre vonatkozó állítások. Ezen állításokat a tulajdonított fontosság szerint értékelni kell egy ötfokozatú skálán. Az állítások három itemenként alkotnak egy értékkört. Az egyes értékkörök pontszámát a hozzátartozó három item skálájára adott értékek összege jelenti. Ily módon, az egyes értékkörök pontértéke 3 és 15 közötti értéket vehet fel. Az értékkörök ranghelyét a pontszámok alapján határozzuk meg, ahol a legpreferáltabb értékkörnek a legmagasabb pontszámot kapottat tekintjük és csökkenő sorrendben következnek a további értékkörök. Az így megállapított sorrend adja a vizsgálati személy munkával kapcsolatos értékpreferenciáit. Az egyes mintákon megállapított sorrendeket, az egyes értékkörök átlagértéke alapján hozzuk létre, a prezentációnál természetesen a szórásértékeket is megadva.

A nem standard kérdőívek:

I. Az első vizsgálat során használt kérdőív 24 itemből állt. Nyitott kérdések révén próbáltunk információkat nyerni a hallgatók szocioökonómiai státuszát, jelentkezéssel, képzéssel, pályával kapcsolatos elképzeléseit és a pálya szempontjából releváns fogalmakkal kapcsolatos tudattartalmait illetően. A kérdéseket egyenként tartalomelemzésnek vetettük alá. Ezen felül a nyert válaszokat kategorizáltuk, így mód nyílt numerikus adatképzésre is, melynek révén statisztikai próbákat alkalmazhattunk az adatok értelmezésénél.

II. A harmadik vizsgálat során használt kérdőívet az első alapján fejlesztettük ki és a korábbi kutatások és az elővizsgálat tapasztalatai alapján egyszerűsítettük. Az összesen 11 itemből álló kérdőív az első vizsgálatban preferált témákkal kapcsolatban tartalmaz zárt kérdéseket és a téma szempontjából releváns tárgyakra vonatkozó attitűdöket mérő skálákat.

Az egyes kérdőíveken nyert adatokat természetesen statisztikai próbáknak vetettük alá, a korrekt értelmezés érdekében. A különböző vizsgálatok eredményeinek egybevetését lehetővé tevő statisztikai módszereket is használtunk. A feldolgozás során alkalmazott adatelemző eljárások:

- alapeloszlások meghatározása
- tartalomelemzés
- faktoranalízis
- varianciaanalízis
- keresztösszefüggések meghatározása
- korrelációs számítás

A vizsgálati minta rövid jellemzése

A vizsgálatokban egyetemi és főiskolai hallgatók vettek részt. Szakma szerint szociális munkás hallgatók és más egyetemi szakos hallgatók. A külföldi mintát adó szociális munkás hallgatók három országból kerültek ki: Finnország, Németország és Olaszország. Az egyes vizsgálatok összesített elemszámai a következők:

1. Alapvizsgálat: 318 fő Ebből: magyar: 171 fő külföldi: 147 fő

2. Követő fázis: Összesen: 1.975 fő Ebből: magyar: 1.791 fő külföldi: 184 fő

a. Nemzetközi összehasonlító vizsgálat: Összesen: 297 fő

Ezen belül: finn: 65 fő magyar: 113 fő német: 63 fő olasz: 56 fő

b. Karok közötti összehasonlító vizsgálat: Összesen: 1346 fő

Ezen belül: AVK: 114 fő KTK: 82 fő MFK: 76 fő MTK: 151 fő AOK: 106 fő FOK: 10 fő
GYOK: 18 fő EFK: 106 fő BTK: 237 fő TTK: 300 fő ÁJK: 76 fő HPFK: 67 fő

c. Szociális munkás hallgatók összehasonlító vizsgálata: Összesen 332 fő

Ezen belül: 1993.-as minta: 80 fő 1997.-es minta: 74 fő 2007.-es minta: 188 fő

3. Lezáró fázis: 188 fő mind magyar

Az eredmények tézisszerű felsorolása:

A disszertáció a három vizsgálati szakasz mentén haladva ismerteti az eredményeket, ezért célszerűnek látjuk jelen téziseket ennek megfelelően összefoglalni.

Az alapvizsgálat eredményeinek összefoglalása:

Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a hallgatók az emberi tényezővel kapcsolatos tartalmakat részesítették előnyben. Ez minden vetületben jelentkezett. A fentiekből adódóan, a pszichológia kompetenciájában oktatott tárgyak kaptak hangsúlyt az elképzelésekben. A pályamotivációban nagyon nagy szerepet kapott a vizsgált mintában a pusztán segíteni akarás, ami jól korrelált a többi értékválasztással is. Elgondolkodtató volt, hogy a hallgatók rendkívül kedvezőtlen belső képpel rendelkeztek a társadalmat illetően, ami a szakma nehéz társadalmi integrálódását vetítette előre.

A magyar hallgatók pályával kapcsolatos tudattartalma sokkal kevésbé "pragmatikus", mint a külföldi hallgatóké, vagy a kontrollcsoportként szereplő orvostanhallgatóké. Egyfajta „úttörő romantikával” volt jellemezhető.

A munkaérték preferencia struktúra nagyjából megfelelt a korábbi hazai vizsgálatok során megállapított értékszerkezetnek, mind a preferált, mind pedig az elutasított értékek tekintetében. Nagyon fontos elem volt, hogy az altruizmus hangsúlyosan a legpreferáltabb értéknek számított, ami a szakmát tekintve természetes, logikus és kívánatos. Az önérvényesítés megjelenése a preferált értékek között egyben az új pálya helyének keresését is jelezte.

A faktoranalízis során úgy tűnt, hogy a Super – féle értékkörök tovább konvergálnak. Összesen öt faktort sikerült meghatározni. A faktorsúlyok értékei egyértelmű összetartozást jeleztek. Az egyes értékkörök között három együttjárás volt megfigyelhető, de ez csak a presztízs és az önérvényesítés értékköre esetében volt szoros.

Összességében az eredmények nagyjából megfeleltek az előzetes elvárásainknak. A képzésen belüli curriculum fejlesztések során a tapasztalatok felhasználásra kerültek. Azóta természetesen az idő már több ponton meghaladta ezeket, de még mindig vannak érvényes konzekvenciái.

A követő vizsgálati periódus eredményeinek összefoglalása:

A nemzetközi vizsgálat során nyert eredmények nagyjából megfeleltek a várakozásainknak. A preferált és elutasított értékek sorrendje nagyjából megegyezett az egyes alminták esetében és

követte a korábbi vizsgálatok által tapasztalt munkaérték preferenciákat. Ugyanakkor egyes elemekben lényeges eltérések mutatkoztak nemzetenként. Az életkori és egzisztenciális azonosságok határozzák meg vélhetően a hasonlóságokat és a szakmabeli (más vizsgálati mintához képest) illetve kulturális eltérések adják valószínűleg a különbségeket. Itt a legnagyobb és leglényegesebb eltérés a német szociális munkás hallgatók altruizmust elutasító választása volt.

A faktoranalízis terén is hasonló volt a helyzet. Úgy tűnik, hogy a szociális munkás hallgatók választásainál az együttjárások száma állandósulni látszik 4 - 5 faktor mentén. A faktorok struktúrája is több hasonlóságot mutat ezen mintán belül, mint más szakmák esetében. Az egyes nemzetek esetében tapasztalt különbségek jellegzetesek voltak, melyeket egyaránt lehet magyarázni a kulturális különbségekkel, illetve a szociális munkás pálya eltérő helyzetével és történetével az egyes országokban, sőt valószínűleg multikauzális jellegű a tapasztalt differencia.

Az egyetemi karok közötti összehasonlító vizsgálatok során feltűnő volt, hogy első helyre került a társas kapcsolatok szerepe a munkahelyen, holott a vizsgálat nem csupán a humán és segítő szakokra irányult, hanem az egyetem egészét magában foglalta. Az első öt helyen találjuk emellett a változatosságot, az önérvényesítést, a biztonságot és az altruizmust. Csupa olyan érték, melynek a piaczgazdaságban működő munkahelyek kevésbé tudnak megfelelni. Ezek az értékkörök megelőzik a presztízst, függetlenséget, munkateljesítményt, melyek közvetlenül meghatározzák a munkahelyi előmenetelt, sikerérzetet, esetleg a karrierépítést. A klasszikus munkaviszonyokat jellemző hierarchia, irányítás meglepően háttérbe szorul, ami a munkával kapcsolatos elképzeléseket kissé romantikus, idealizált színben tünteti fel. Mintha a hallgatók a humán értékek társas és individuális összetevői mögött a realista hatalmi viszonyokkal szembeni lázadással reagálnának, a vezető szerep felvállalása csak egyes karokon jelenik meg. Ez megfelel más vizsgálatok tapasztalatainak is.

Mindezt befolyásolja, hogy a vizsgált hallgatók a pályaszocializációs folyamat elején járnak. Ugyanakkor hasznos lenne megvizsgálni, hogy milyen tényezők, hogyan készítik fel a hallgatókat a professzionális szakmai szerepek felvállalására. Önmagában elegendő a képzésen való részvétel a vizsgaprocedúrákkal, vagy a szakmák gyakorlati képzését szükséges erősíteni.

A gyakorlatorientáltabb képzések realisztikusabb értékpreferenciát mutatnak, és erőteljesebb szakmai identifikációt, mint az elméleti képzések, valamint a magasabb presztízssű szakok szintén erősebb szakmai identifikációhoz segítik a hallgatókat (nagyobb egyezés a véleményekben). Természetesen a karok nem tükröznek egyértelműen szakokat is (pl. BTK,

TTK, EFK), esetükben a tudósképzés, és pedagógus képzés részletesebb vizsgálata is szükséges.

Az összehasonlító vizsgálat magas fokú értékstabilitást állapított meg a szociális munkás hallgatók tekintetében. Különösen igaz ez, az elutasított értékeket illetően. Egyetlen értékkör van, mely két ranghely különbséggel szerepel a vizsgálatok eredményei között, ez az anyagi ellenszolgáltatások értékköre. A preferált értékkörök megfelelnek a szakma és a képzés hagyományos értékeinek, valamint a hallgatók életkorából és státuszából adódó igényeknek.

Az értékkörök további konvergenciája itt is jellegzetes. Két vizsgálatban öt, egyben pedig négy faktort lehetett meghatározni. A faktorok tartalma és jellege nagyon hasonló volt.

A lezáró fázis eredményeinek összefoglalása:

Ha az egyes értékkörök rangsorát összehasonlítjuk a korábbi vizsgálatok munkaérték preferenciáival, akkor az elutasított értékkörök szinte teljes egyezését állapíthatjuk meg. Tehát a célzott pálya, iskolatípus, s különösen a társadalmi közeg és történelmi kor generálta hatások ellenére, teljes állandóság mutatkozik az egyetemista és főiskolás populációnál az elutasított értékek tekintetében.

Amiről feltétlenül szólni kell, hogy a sokat emlegetett anyagiak tulajdonképpen egyetlen vizsgálatban sem emelkedtek ki a semleges értékkörök övezetéből. Csak egyetlen olyan eredményünk volt, ahol ennek a zónának az elején foglalt helyet. Az első vizsgálatunk egyik mintájában. Mondhatjuk, hogy az anyagiak primátusa valamikor később alakul ki, valószínűleg az élethelyzet radikális megváltozásának következtében.

Az előző vizsgálatok eredményeinek összefoglalása során utaltunk is rá, hogy a különböző összetételű hallgatóságú karokon azért egyes különbségek megragadhatók.

A külföldi mintán végzett vizsgálatokkal összehasonlítva is alapvetően csak a német egyetemisták altruizmushoz való viszonya jelent radikális eltérést.

Mindent egybevetve a munkaértékek rangsoráról elmondhatjuk, hogy meglehetősen nagy fokú stabilitás jellemzi a populáció munkával kapcsolatos értékválasztását és az sokkal inkább függ az életkori és élethelyzetbeli sajátosságoktól, mint a pálya jellegétől, vagy annak társadalmi kontextusától.

A pályamotivációban és a pályának tulajdonított szépségekben megmaradt az embereken való segítség szép és romantikus eszménye, ami teljesen összhangban van az altruizmus preferálásával.

A pálya művelése szempontjából fontos tényezők tulajdonítása terén viszont lényeges változás állapítható meg. A pragmatikus jellegű dolgok, mint pl. szakmai képzettség sokkal fontosabb helyet kapott, mint az első vizsgálatokban, háttérbe szorítva a vonzó személyiségjegyeket. A vonzó filantróp jellegű személyiségvonások, illetve az alkotó fantáziát feltételező kreativitás lényegesen kisebb értékkel szerepel ezen utolsó vizsgálatban, mint a tizenöt évvel ezelőttiben. Nagyon úgy tűnik, hogy a pálya mind teljesebb hazai professzionalizációja ezen a téren már megjelenik a hallgatók pályáról való gondolkodásában. A vonzó fizikai megjelenésre vonatkozó, azt bagatellizáló vélemény várható volt, bár kissé ellentmond a modern pályatréningek idevágó javaslatainak.

Az értékkörök korábbi vizsgálatok során megállapított konvergenciája itt is észlelhető. Négy faktor volt meghatározható, meglehetősen kiegyensúlyozott szerkezetben.

A szerzőnek a témában megjelent publikációi:

1. Kiss J: Szociális munkás hallgatók pályaképe kultúrközi összehasonlító vizsgálatokból In: Munkalélektani Koordináló Tanács Munkalélektani Füzetek 1995. 125 - 134 o.

2. M. Fónai - J. Kiss - G. Fábián : Die Intelligenz in der Presse der postkommunistischen übergangsperiode In.:Sozialwissenschaften im neuen Osteuropa hrsg.: Heinrich Best, Ulricke Becker. Informations Zentrum Sozialwissenschaften Bonn - Berlin 1995.) 578 – 586 o.

3. M.Fónai - J. Kiss - G.Fábián: Sozialarbeiter - Berufsbild
In: Sozialwissenschaften im neuen Osteuropa hrsg.: Heinrich Best, Ulricke Becker. Informations Zentrum Sozialwissenschaften Bonn - Berlin 1995.) 574 – 578 o.

4. Kiss J.: Munkaérték preferenciák összehasonlító vizsgálata szociális munkás hallgatóknál.
In.: A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos közleményei, Nyíregyháza 1998. 1. 411 – 435 o.

5. Fónai M. - Kiss J. - Fábián G: Szociális munkás szakos hallgatók pályaképének néhány eleme In.: Esély 1999. /1. 114 – 134 o.

6. Kiss J.: Szociális munkás szakos hallgatók munkaérték preferenciáinak nemzetközi összehasonlítása In.:„Peremvidék” Szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar- Salgótarjáni Népjóléti Képzési Központ, Nyíregyháza, Salgótarján, 1999. 251- 277 o.

7. Kiss J.: Szociális munkás szakos hallgatók pálya és társadalomképének néhány eleme
In: Társadalmi szolidaritás fejlesztése Kelet-Közép-Európában Debrecen KLTE 2000.

8. Kiss J. - Fónai M. – Fábián G.: Szociális és egészségügyi szakos hallgatók, szakmával kapcsolatos tudattartalmainak összehasonlító vizsgálata In.: Országos Munkalélektani Koordinációs Tanács Esztergomi Füzetek 2000. 144 – 161 o.

9. Fónai M. – Kiss J. – Fábíán G.: Szociális munkás szakos hallgatók pályaképe, a professzió sztenderdjei és a nemzeti kulturális változó In.: Multikulturalizmus és oktatás Szerk.: Kiss Gabriella Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó 2001. 75 – 93 o.

10. Fónai M. – Zolnai E. – Kiss J.: Munkaérték preferenciák a Debreceni Egyetem hallgatói körében. In: Régió és oktatás európai dimenzióban (Szerk.: Pusztai Gabriella). Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 2005. 190 – 204 o.